

ПІДХОДИ ЩОДО РИНКОВОЇ ОЦІНКИ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ БАНКУ

Анотація. У статті розглянуто сутність нематеріальних активів банку, виявлено їх характерні ознаки. Розкрито особливості витратного, порівняльного та доходного підходів щодо ринкової оцінки нематеріальних активів у діяльності банку. З'ясовано можливості використання кожного з методів оцінки ринкової вартості об'єктів інтелектуальної власності вітчизняними банками. Окреслено основні характеристики інтелектуального капіталу для банківського менеджменту.

Ключові слова: нематеріальні активи, інтелектуальна власність, гудвіл, роялті, витратний, порівняльний, доходний підходи, інтелектуальний капітал.

Annotation. Essence of the bank intangibles assets are considered in this article. Their characteristic signs are revealed. The peculiarities of the cost-based, comprehensive and earning approaches to the market evaluation of bank intangibles assets in banking operations are exposed. The opportunities of each of the method for the market evaluation of bank intangibles assets evaluation usage by Ukrainian banks are revealed. The main characteristics to the intellectual capital for banking management are outlined.

Key words: bank intangibles assets, intellectual property, goodwill, royalty, cost-based, comprehensive and earning approaches, intellectual capital.

Вступ. Оцінка ринкової вартості банківського бізнесу в закордонній практиці базується на тому, що банк є нормально функціонуючим комерційним підприємством, яке в майбутньому має отримувати доходи, що будуть змінювати кінцеві показники ринкової вартості його активів, власного капіталу та зобов'язань. Діяльність банків в ринковому середовищі пов'язана з концентрацією ризиків (фінансових, валютних, процентних та ін.), що зумовлює особливу важливість адекватної оцінки вартості його активів і пасивів. Сьогодні все гостріше відчувається вплив зростаючої ролі нематеріальних активів у формуванні ринкової вартості банківського бізнесу за умов дії ринкових чинників. Тому особливої актуальності набуває питання достовірної оцінки ринкової вартості нематеріальних активів банку, визначення їх ролі у формуванні ринкової вартості як банківських активів, так і банку в цілому.

Питанню визначення вартості капіталу банку значну увагу в своїх працях приділяли такі вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти, як: М.Алексєєнко, А.Вожжов, В.Кочетков, А.Мороз, Л.Примостка, В. Колесников, О.Лаврушин, І.Никонова. Р.Шамгунов, Ф.Мишкін, Дж.Сінкі, П.Роуз та ін. Переважна більшість робіт вказаних авторів зорієнтована на дослідження величини банківського капіталу, банку як інституційної одиниці. Так, В.М.Кочетков розглянув методологічні аспекти ринкової оцінки вартості банку як майнового комплексу з класифікацією факторів, що її формують та обґрунтуванням видів вартості банківських установ [1]. На нашу думку, недостатньо висвітленим залишається питання визначення ринкової вартості нематеріальних активів, які відіграють неабияку роль у формуванні вартості банківської установи, що й обумовило вибір теми, окреслило мету й завдання дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення сутності та характерних ознак нематеріальних активів банку, особливостей підходів щодо визначення їх ринкової вартості, перспектив застосування методів цих підходів на практиці вітчизняними кредитними установами.

Результати. Оцінка вартості будь-якого об'єкта є цілеспрямованим процесом визначення в грошовому виразі вартості об'єкта з урахуванням потенціального та реального доходу, який цей об'єкт буде приносити в певний момент часу в умовах конкретного ринку. Процес оцінки передбачає обов'язкову наявність оцінюваного об'єкта та оцінюючого суб'єкта. З урахуванням поставленої нами мети дослідження об'єктом оцінки

виступають нематеріальні активи, а суб'єктами оцінки можуть бути: сам банк, кредитори, аудитори та інші зацікавлені особи.

Як відомо, нематеріальні активи – це активи, які не мають матеріально-речової форми, але мають вартісну грошову оцінку, зокрема: придбані за плату права на користування землею, водою, корисними копалинами та іншими природними ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням; авторські права, права, права на товарні знаки й торгові марки, патенти, проекти, технологічні й технічні новинки; інші об'єкти інтелектуальної власності й майнові права, брокерські місця (права торгівлі на біржі); програмне забезпечення; організаційні витрати; витрати з науково-дослідних розробок і проектно-пошукових робіт, репутація банку (гудвіл); висока кваліфікація кадрів та ін [2, с.381]. Характерними ознаками нематеріальних активів банків є те, що вони не мають матеріально-речової структури, використовуються в ході фінансового-господарської діяльності, є відчуженими, тобто в будь-який момент часу їх можна передати іншому власнику (за винятком гудвілу).

Набуття банками нематеріальних активів здійснюється в результаті: придбання (програмні продукти, системи автоматизації обробки даних), набуття прав власності на заставні за кредитами нематеріальні активи (патенти, ліцензії, промислові дослідні зразки тощо), злиття чи поглинання іншого банку (гудвіл). Здійснення всіх цих операцій потребує оцінки ринкової вартості нематеріальних активів, а також їх врахування в балансі банку.

З усіх видів нематеріальних активів для банківських установ найбільш важливими є інтелектуальна власність, яка включає ліцензії, програмні продукти, бренд, інформацію про клієнтів тощо, а також гудвіл (ділову репутацію банку). Наявність прав на об'єкти інтелектуальної власності, захист та їх обґрунтована оцінка підвищує вартість і ціну банківських послуг, а також є однією з важливих складових вартості самого банку як комерційного підприємства. Права інтелектуальної власності можуть виникати під час створення, початку використання або державної реєстрації відповідного об'єкта інтелектуальної власності, а також на інших законних засадах. Варто зауважити, що права інтелектуальної власності не залежать від права власності чи інших майнових прав банку на матеріальний носій, в якому виражається об'єкт інтелектуальної власності. Тобто наявна розмежованість між правами власності на матеріальний носій, в якому виражений об'єкт інтелектуальної власності, й правами власності на сам об'єкт інтелектуальної власності.

Ділова репутація банку (гудвіл) формується в процесі здійснення банківської діяльності і являє собою низку позитивних обставин (переваг), які притаманні певному банку й невіддільні від нього: зручне та вигідне місцерозташування, широка та розгалужена філійна мережа, якість, вартість банківських послуг і продуктів на ринку, високотехнічне обладнання та устаткування, високий професійний рівень персоналу тощо.

Вартість нематеріальних активів – це сума в грошовому виразі, в якій відображається цінність активу. З урахуванням вимог бухгалтерського обліку нематеріальні активи підлягають включенню в баланс банку й відображаються в ньому за первісною та залишковою вартістю. Первісна вартість матеріальних активів банку формується відповідно до бухгалтерських стандартів із витрат на створення, придбання й доведення цих активів до стану, придатного до використання, а також в результаті набуття прав власності на заставні за кредитами нематеріальні активи. Залишкова вартість нематеріальних активів банку являє собою різницю між їх первісною вартістю та накопиченою на звітну дату амортизацією. Обчислена таким чином вартість нематеріальних активів згідно з даними балансу і являє собою їх балансову вартість.

Оцінка ринкової вартості нематеріальних активів банку повинна здійснюватися відповідно до прийнятих у міжнародній та вітчизняній практиці підходів: витратного, порівняльного та доходного. Розглянемо можливості застосування кожного з цих підходів детальніше.

В основі витратного підходу лежать методи обліку вартості затрат банку, необхідних для створення, відновлення або заміщення оцінюваного нематеріального активу. Тобто за базу визначення вартості береться балансова вартість нематеріального активу з подальшим врахуванням темпів інфляції та морального зносу нематеріальних активів. Застосування витратного підходу щодо визначення ринкової вартості нематеріальних активів потребує попередньої поелементної їх оцінки з подальшим підсумуванням вартостей всіх частин. Існує ціла низка об'єктів нематеріальних активів, ринкова вартість яких може бути визначена лише на основі витратного підходу, а саме: понесені банком організаційні витрати, вартість науково-дослідних проєктів, проєктно-пошукових робіт тощо.

Порівняльний підхід використовується при оцінці ринкової вартості нематеріальних активів на основі наявних даних про нещодавно завершені операції банків з аналогічними нематеріальними активами. В межах порівняльного підходу можливим є застосування двох методів оцінки: метод прямого порівняння продаж і метод роялті. Перший з цих методів базується на принципі заміщення, згідно з яким інвестор не заплатить більше за об'єкт нематеріальних активів, ніж вартість доступного до покупки на ринку аналогічного об'єкта, який до того ж має таку ж корисність [3, с.101]. Розрахунок ринкової вартості нематеріальних активів банку за умови застосування порівняльного підходу передбачає наступні етапи:

- вивчення відповідного ринку та збір інформації про нещодавні операції банків з аналогічними об'єктами нематеріальних активів на ньому. На даному етапі досить важливим є кількість (повнота й достатність) і якість зібраної інформації (обов'язкова можливість порівняння нематеріальних активів за функціями та параметрами);
- перевірка зібраної інформації щодо операцій банків з аналогічними об'єктами нематеріальних активів на ринку;
- порівняння оцінюваного об'єкта нематеріальних активів із вибраним аналогом та виявлення відмінностей у споживчих характеристиках, виконанні операцій тощо;
- розрахунок ринкової вартості об'єкта нематеріальних активів шляхом коригування цін на аналогічні нематеріальні активи.

На думку П.В.Круш і С.В.Поліщук, при застосуванні порівняльного підходу під час проведення аналізу цін аналогічних об'єктів нематеріальних активів можуть використовуватися такі процедури [3, с.102–103]:

- визначення вартості додаткових елементів шляхом парних порівнянь (порівняння цін у двох групах нематеріальних активів: що мають і не мають цих елементів);
- визначення коригуючих коефіцієнтів, які враховують відмінності між об'єктами за окремими технічними й розмірними параметрами;
- розрахунок вартості за окремими вартісними показниками, єдиними для визначення групи аналогів нематеріальних активів (коли порівнювані об'єкти є функціонально однорідними, але істотно відрізняються за розміром і потужністю);
- розрахунок вартості за допомогою мультиплікатора доходу (відношення ціни аналога до щорічного доходу) застосовується до тих нематеріальних активів, функціонування яких приносить дохід;
- розрахунок вартості за допомогою кореляційних моделей можливий у тому випадку, коли є досить значна кількість аналогів і можна за допомогою статистичної обробки інформації побудувати кореляційну модель, яка буде описувати залежність вірогідної ціни об'єкта нематеріальних активів від його основних параметрів.

Метод роялті в порівняльному підході базується на врахуванні ставок роялті, які широко застосовуються в міжнародній практиці. Роялті, виконуючи роль визначника не вартості нематеріальних активів, а розміру винагороди, як фіксований відсоток розповсюджується на весь термін використання нематеріальних активів. Так, при визначенні ринкової вартості об'єктів інтелектуальної власності премія за ризик буде підвищеною, оскільки вкладення в такі об'єкти є високоризиковими. Термін корисного використання

об'єктів інтелектуальної власності визначається банком самостійно й залежить від термінів старіння переданого досвіду, знань і можливого розкриття їх конфіденційності.

Значну перевагу при визначенні ринкової вартості об'єктів інтелектуальної власності слід віддати доходному підходу, який передбачає, що вони здатні приносити дохід у майбутньому для покупця чи інвестора. Розрахунок чистого доходу від використання нематеріальних активів здійснюється одним із таких методів: методом переваг у прибутках, методом переваг у витратах, який включає метод звільнення від роялті і метод виграшу собівартості, а також методом одночасного врахування переваг у прибутках і витратах. В кожному з них передбачається сумування щорічних майбутніх доходів із врахуванням їх попереднього дисконтування.

Дисконтування грошових потоків при визначенні ринкової вартості нематеріальних активів передбачає проведення наступних робіт:

- визначення очікуваного строку корисного використання об'єкта нематеріальних активів, тобто терміну, протягом якого прогнозовані доходи підлягатимуть дисконтуванню;
- прогнозування грошового потоку – прибутку, який будуть генерувати нематеріальні активи банку;
- визначення ставки дисконтування;
- розрахунок підсумкової величини поточної вартості майбутніх доходів;
- визначення поточної вартості доходів від нематеріальних активів банку в післяпрогнозний період (якщо є така необхідність);
- визначення суми всіх вартостей доходів у прогностичний і післяпрогнозний періоди.

Метод “звільнення від роялті” передбачає, що оцінюваний об'єкт нематеріальних активів не належить банку як дійсному власнику, а наданий йому на правах ліцензії за відповідні процентні відрахування з прибутку – роялті. В цьому методі робиться припущення, що об'єктом інтелектуальної власності володіє третя особа, і тому дійсний власник повинен платити роялті за користування таким нематеріальним активом. З урахуванням того, що нематеріальний актив дійсно є власністю його істинного власника, банку не потрібно платити роялті, що й зумовлює назву методу – “звільнення від роялті” [4, с.225]. Для визначення ставки роялті враховуються відповідні витрати банку (у світовій практиці розмір роялті коливається в межах 3-10% доходу, отриманого з використанням об'єкта інтелектуальної власності). Як видно, цей метод визначення ринкової вартості нематеріальних активів банку поєднує в собі риси доходного та витратного підходів.

Ринкова вартість ділової репутації банку (гудвілу) визначається методом надлишкової рентабельності, який можна вважати різновидом методу капіталізації доходного підходу оцінки ринкової вартості об'єкта. Оцінка ринкової вартості гудвілу є одним із етапів ринкової оцінки банку в цілому. Враховуючи те, що гудвіл – це, по суті, нематеріальні активи, завдяки яким рентабельність власного капіталу та активів банку перевищує середньо-групові чи середньо-системні ці ж показники, то розрахунки слід проводити в такій послідовності:

- аналіз даних про фінансові результати діяльності групи банків, до якої відноситься даний банк;
- обчислення середньої по групі банків рентабельності власного капіталу (ROE) та рентабельності активів (ROA);
- визначення чистого прибутку банку за умов дотримання середньо-групових рівнів рентабельності власного капіталу (ROE) та рентабельності активів (ROA);
- визначення надлишкового прибутку шляхом віднімання від фактичного чистого прибутку банку чистого прибутку за умов середніх по групі показників рентабельності власного капіталу (ROE) та рентабельності активів (ROA);
- розрахунок вартості гудвілу шляхом ділення надлишкового прибутку для банку на коефіцієнт капіталізації.

Висновки. Здійснене дослідження особливостей підходів щодо оцінки ринкової вартості нематеріальних активів показало, що наявність прав на об'єкти інтелектуальної власності, достовірна оцінка їх вартості є важливою складовою ринкової оцінки в діяльності банку, а також вартості послуг і продуктів, які він пропонує клієнтам на ринку. Знаючи характерну специфіку нематеріальних активів як об'єктів оцінки (відсутність матеріально-речової форми, можливість відчуження), перевагу слід віддати доходному підходу при визначенні їх ринкової вартості, який враховує здатність нематеріальних активів приносити дохід покупцю чи інвестору в майбутньому. На жаль, у вітчизняній практиці, зазвичай, вартість нематеріальних активів банку визначається згідно з балансовими даними (первісна вартість за мінусом суми їх зносу) з елементами витратного відходу (витрати на придбання, набуття цих активів тощо). Зауважимо, що отримана таким способом вартість об'єктів інтелектуальної власності є балансовою, а не ринковою, оскільки фактори часу та ризику при цьому не враховуються. Застосування порівняльного підходу для визначення ринкової вартості нематеріальних активів банків на сьогоднішній день є також проблематичним через відсутність розвинутого фондового ринку та необхідної інформації про операції з такими об'єктами. Доходний підхід має найбільш широке застосування в силу своєї універсальності та гнучкості, оскільки дозволяє враховувати зміни цін, інвестицій, доходів і ризику, що особливо важливо як для емітента, так і для інвестора, але його методи оцінки ринкової вартості об'єктів є досить складними, трудомісткими, вимагають високого рівня знань, вмінь і професійного досвіду.

Відзначимо, що за умов швидкої інформатизації та управління знаннями з'являється термін "інтелектуальний капітал" – як сума знань усіх працівників компанії, що забезпечує її конкурентоспроможність на ринку. Стосовно банківських установ поняття інтелектуального капіталу повинно включати: людський капітал (навички, досвід, компетентність працівників банку), організаційний капітал (інфраструктура, оргструктура банку та його бізнес-процеси), інноваційний капітал (здатність банку здійснювати інновації, розвивати невикористані потенційні можливості та ресурси). Проблемам визначення ринкової вартості інтелектуального капіталу банку будуть присвячені подальші наші дослідження.

1. Кочетков В.М. Сутність та методологічні аспекти ринкової оцінки вартості банку // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць.– Суми: УАБС НБУ, 2007. – Т.19. – С.17–23.
2. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: С.В.Стельмах (голова) та ін. – К.: Молодь, Ін Юре. 2001. – 680 с.
3. Круш П.В., Поліщук С.В. Оцінка бізнесу: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 264 с.
4. Никонова И.А., Шамгунов Р.Н. Стратегия и стоимость коммерческого банка. – 2-е изд. – М.: "Альпина Бизнес Букс", 2005. – 304 с.